

*Л. М. Коврігіна,
завідувач кафедри суспільно-гуманитарних дисциплін
КЗ «Житомирський ОІППО» ЖОР,
кандидат педагогічних наук*

Організація навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами в закладах загальної середньої та дошкільної освіти

Важливою складовою державної політики в Україні є прогресивні зміни в стратегії розвитку освіти для дітей з особливими потребами з домінуючим напрямком – упровадженням інклюзивної освіти в закладах загальної середньої та дошкільної освіти. Філософія інклюзивної освіти тісно переплітається з концепцією прав людини та рівної доступності й участі в усіх сферах життя.

Завданням інклюзивної освіти є організація освітнього процесу, який би задовольняв освітні потреби всіх дітей; розробка системи надання спеціальних освітніх і фахових послуг для дітей з особливими освітніми потребами; створення позитивного клімату в навчальному середовищі.

Такі важливі складові інклюзивної форми навчання, як командний підхід, задоволення індивідуальних потреб учнів, співпраця з батьками, посилення психолого-педагогічного супроводу, толерантне ставлення та створення безбар'єрного освітньо-розвивального середовища залишаються актуальними.

Актуальним залишається:

- комплектування інклюзивних груп у закладах дошкільної освіти;
- забезпечення дітям з порушеннями психофізичного розвитку освіти відповідного рівня у середовищі здорових однолітків з необхідною адаптацією та модифікацією освітніх програм;
- упровадження особистісно-орієнтованої моделі навчання (в тому числі через посилення психолого-педагогічного супроводу);
- тісна співпраця з батьками для формування нової філософії суспільства
- позитивного ставлення до дітей з особливими освітніми проблемами, в тому числі і з інвалідністю;
- застосування принципів універсального дизайну та доступності.

Заклади дошкільної освіти

У процесі планування роботи закладу *дошкільної освіти* щодо впровадження інклюзивної освіти радимо дотримуватися *нормативно-правової бази*:

Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Положення про дошкільний навчальний заклад» від 29.07.2015 № 530, якою унормовано створення інклюзивних груп у закладах дошкільної освіти.

Постанова кабінету Міністрів України «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 14 квітня 1997 р. № 346 і від 14 червня 2000 р. № 963» від 29.07.2015 № 531, відповідно до якої введено посаду «асистент вихователя дошкільного навчального закладу» до посад педагогічних працівників та затверджено право вихователя й асистента вихователя, які працюють в інклюзивній групі закладу дошкільної освіти, на 56 днів щорічної основної відпустки.

Постанова Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 526 «Про внесення змін у додаток 2 Єдиної тарифної сітки розрядів і коефіцієнтів з оплати праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2002 р. № 1298», відповідно до якої асистенту вихователя закладу дошкільної освіти в інклюзивній групі може бути встановлено посадовий оклад відповідно з 8 по 10 тарифний розряд.

Постанова Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 954 «Про внесення змін до Переліку закладів і установ освіти, охорони здоров'я та соціального захисту і посад, робота на яких дає право на пенсію за вислугу років, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 4 листопада 1993 р. № 909», якою асистентам вихователів, які працюють в інклюзивних групах і директорам закладів дошкільної освіти гарантується право на пенсію за вислугу років.

Наказ Міністерства освіти і науки України «Про внесення змін до наказу Міністерства освіти і науки України від 04.11.2010 року № 1055» від 20.05.2016 № 544, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 07.06.2016 № 821/28951, згідно з яким посаду «асистент вихователя дошкільного навчального закладу» введено до Типових штатних нормативів закладів дошкільної освіти.

Лист Міністерства освіти і науки України «Про порядок комплектування інклюзивних груп у дошкільних навчальних закладах» №1/9-169 від 02.04.2015 р.

Лист Міністерства освіти і науки України від 12.10.2015 № 1/9-487, у якому розроблено інструктивно-методичні рекомендації з організації діяльності інклюзивних груп у закладах дошкільної освіти.

Нагадуємо, що прийом дітей до інклюзивних груп у закладах дошкільної освіти району (міста) здійснюється керівником закладу дошкільної освіти протягом календарного року за наявності місць на підставі:

- 1) заяви батьків або осіб, які їх замінюють;
- 2) медичної довідки про стан здоров'я дитини з висновком лікаря, що дитина може відвідувати заклад дошкільної освіти;
- 3) довідки дільничного лікаря про епідеміологічне оточення;
- 4) свідоцтва про народження.

Для дітей з особливими освітніми потребами, у тому числі з інвалідністю, додатково подається висновок інклюзивно-ресурсного центру; копія медичного висновку про дитину-інваліда віком до 18 років або копія посвідчення особи, яка одержує соціальну допомогу, відповідно до Закону

України «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам»; копія індивідуальної програми реабілітації дитини-інваліда та направлення місцевого органу управління освітою.

Наповнюваність інклюзивних груп у закладі дошкільної освіти становить до 15 осіб, з них – 1–3 дитини з особливими освітніми потребами, у тому числі з інвалідністю.

Діти з особливими освітніми потребами, у тому числі з інвалідністю, можуть перебувати в інклюзивній групі закладу дошкільної освіти до 7 (8) років відповідно до висновку інклюзивно-ресурсного центру.

Діти з тяжкими порушеннями опорно-рухового апарату, які самостійно не пересуваються і потребують індивідуального догляду, зараховуються до інклюзивних груп і забезпечуються постійним супроводом асистента дитини. Така норма встановлена пунктом 7 Порядку комплектування інклюзивних груп у дошкільних навчальних закладах, затвердженого спільним наказом МОН та МОЗ від 06.02.2015 за № 104/52.

Заклади загальної середньої освіти

У процесі планування роботи закладу загальної середньої освіти щодо впровадження інклюзивної освіти радимо дотримуватись наступної *нормативно – правової бази*:

Лист Міністерства освіти і науки України від 07.06.2017 [№ 1/9-315](#) «Про структуру навчального року та навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів у 2017/2018 навчальному році», у якому визначено основні підходи щодо організації освітнього процесу в ЗЗСО, що є чинними для спеціальних ЗЗСО для дітей з особливими освітніми потребами, навчально-реабілітаційних центрів для дітей з особливим освітніми потребами, зумовленими складними порушеннями розвитку.

З урахуванням поетапного переходу спеціальних навчальних закладів на нові навчальні плани і програми (лист Міністерства освіти і науки України (далі – МОН) від 25.06.2014 № 1/9-335 «Про навчальні плани та програми спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів на 2014/2015 навчальний рік»), робочі навчальні плани на 2018/2019 навчальний рік для ЗЗСО для дітей з особливими освітніми потребами складаються

:- для підготовчого, 1–4 класів – за Типовими навчальними планами спеціальних ЗЗСО для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку (початкова школа), затвердженими наказом МОН від 28.01.2014 [№ 80](#) (зі змінами);

– для 5–8 класів – за Типовими навчальними планами спеціальних освітніх закладів II ступеня для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, затвердженими наказом МОН від 22.04.2014 № 504 (зі змінами);

– для 9–10 класів – за Типовими навчальними планами спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, затвердженими наказом

МОН від 09.04.2015 № 416 «Про внесення змін до наказу Міністерства освіти і науки України від 26.08.2008 р. № 778»;

– для 11–12 класів – за Типовими навчальними планами спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів, затвердженими наказом МОН від 12.02.2015 № 134.

Усі навчальні плани приведені у відповідність до Державних санітарних норм і правил.

Під час складання робочих навчальних планів для спеціальних ЗЗСО для дітей з особливими освітніми потребами дозволяється перерозподіл до 15 відсотків навчального часу, визначеного інваріантною частиною Типових навчальних планів. В середині освітньої галузі перерозподіл здійснюється за погодженням із місцевим органом управління освітою, між галузями – за погодженням із Міністерством освіти і науки України.

Нагадуємо, що листом Міністерства освіти і науки щороку до початку нового навчального року доводиться до відома органів управління освіти та навчальних закладів Перелік навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання в ЗЗСО для навчання дітей з особливими освітніми потребами (за нозологіями). Так, на 2018-2019 навчальний рік зазначений Перелік міститься в листі Міністерства освіти і науки України від 03.07.2017 № 1/9-362 та розміщений на офіційному веб-сайті Міністерства (режим доступу:

http://old.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/693/navchalni_programi1/), на сайті інституту модернізації змісту освіти (режим доступу:

(<https://imzo.gov.ua>) Звертаємо увагу, що в кінці переліку навчально-методичної літератури (за нозологіями) є Примітка, у якій зазначаються особливості використання програм та навчальної літератури, рекомендованих Міністерством освіти і науки для використання ЗЗСО, з урахуванням характеристик навчально-пізнавальної діяльності дітей з особливими освітніми потребами.

Спеціальні ЗЗСО, спеціальні класи для дітей зі зниженим слухом, глухих, зі зниженим зором, сліпих (із застосуванням тифлотехнічних засобів навчання та аудіосупроводу), для дітей із затримкою психічного розвитку, тяжкими порушеннями мовлення, опорно-рухового апарату окрім літератури, зазначеної у Переліку, використовують програми та навчальну літературу, рекомендовану Міністерством освіти і науки України до використання загальноосвітнім навчальним закладам у 2017/2018 навчальному році.

Звертаємо Вашу увагу на те, що педагоги шкіл самостійно розподіляють програмний матеріал відповідно до годин, передбачених навчальними планами для учнів з особливими потребами (за нозологіями). При цьому завданнями педагогів є врахування індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності таких учнів та створення відповідних умов для засвоєння програмного матеріалу, пропонованого для учнів загальноосвітньої школи.

На офіційному веб-сайті Міністерства освіти і науки в рубриці [«Освіта дітей з особливими потребами»](#) розмішені навчальні плани, програми для дітей з особливими потребами, які навчаються у ЗЗСО різних типів, інструктивно-методичні матеріали, у тому числі з організації інклюзивного навчання.

Організацію освітнього процесу учнів з інтелектуальними порушеннями необхідно здійснювати відповідно до методичного листа МОН від 13.08.2014 № 1/9-413 «Про організацію навчально-виховного процесу учнів з розумовою відсталістю та затримкою психічного розвитку».

Підвищенню ефективності освітнього процесу сприяє корекційно-розвиткова складова інваріантної частини навчальних планів спеціальних освітніх закладів (спеціальних класів), якою регламентується організація системної реабілітаційної роботи з учнями (вихованцями): розвиток слухового сприймання; розвиток зорового сприймання; розвиток мовлення; корекція пізнавальної діяльності; формування навичок просторового орієнтування; соціально-побутове орієнтування; формування компенсаційних способів діяльності; практичне використання знань, умінь і навичок (предметно-практична діяльність); розвиток комунікативної діяльності і творчості; фізичний розвиток. Така робота передбачає вирішення специфічних завдань, зумовлених особливостями психофізичного розвитку учнів, і потребує впровадження особистісно орієнтованих програм навчання та реабілітації за індивідуальним та диференційованим підходом. Обов'язковим при цьому є використання навчально-реабілітаційного пристосування, яке необхідно дитині з урахуванням особливостей її розвитку для допомоги сприймати оточуючий світ та навчальний матеріал.

З метою забезпечення корекції первинних і вторинних відхилень розвитку учнів з особливими освітніми потребами, формування компенсаторних способів предметно-практичної діяльності як важливої умови підготовки таких дітей до навчання, створення передумов для засвоєння навчального матеріалу, у 2016 році розроблено програми з корекційно-розвиткової роботи для учнів з особливими потребами (за нозологіями).

У рамках реалізації державної політики щодо забезпечення права на якісну освіту дітей з особливими потребами наголошуємо про таке.

Актуальні напрями забезпечення права на освіту дітей з особливими потребами, зокрема запровадження інклюзивного навчання, створення інклюзивно-ресурсних центрів, реформування системи закладів інституційного догляду та виховання (деінституціалізація), визначено Указами Президента України від 25 серпня 2015 року № 501 «Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини», від 13 грудня 2016 року № 533 «Про заходи, спрямовані на забезпечення додержання прав осіб з інвалідністю», від 3 грудня 2015 року № 678 «Про активізацію роботи щодо забезпечення прав людей з інвалідністю», Протоколом першого засідання Національної ради реформ на тему «Освіта, безпека та благополуччя дітей як пріоритет розвитку країни» від 31 березня 2017 року, програмою діяльності

Кабінету Міністрів України, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 р. № 1393-р «Про затвердження плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року».

Для реалізації прав осіб з інвалідністю без дискримінації й на підставі рівних можливостей, починаючи з 2017 року, у державній субвенції передбачено цільові видатки у сумі 209,4 млн грн на додаткові послуги для учнів з особливими потребами інклюзивних та спеціальних класів.

Дана субвенція спрямовується на надання державної підтримки дітям з особливими освітніми потребами, які навчаються в спеціальних та інклюзивних класах ЗЗСО, а саме: дітям з порушеннями зору, слуху, інтелектуальними та іншими порушеннями розвитку. Ці кошти необхідно використовувати на оплату видатків, необхідних для проведення додаткових корекційно-розвиткових занять, що визначені індивідуальною програмою розвитку дитини, придбання спеціальних засобів корекції психофізичного розвитку, обладнання, дидактичного матеріалу, особливих засобів наочності, що дозволить створити умови з урахуванням потреб таких учнів.

Постановою Кабінету Міністрів України від 14 лютого 2017 р. № 88 «Про затвердження Порядку та умов надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами» визначено механізм надання зазначеної субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам.

З огляду на зазначене, нагадуємо про актуальність виконання наказу МОН від 31.12.2015 № 1436, яким доручено органам управління освітою розробити перспективні плани оптимізації мережі інтернатних закладів та розвитку мережі ЗЗСО з інклюзивними та спеціальними класами.

З метою створення організаційно-правових засад розбудови нової української школи, реформування системи інституційного освітнього середовища та забезпечення права дитини на виховання в сім'ї Урядом України прийнято рішення про припинення з 1 вересня 2017 року набору учнів до підготовчого та першого класів спеціальних шкіл (шкіл-інтернатів) для дітей із затримкою психічного розвитку, забезпечивши їх навчання в інклюзивних та спеціальних класах ЗЗСО за місцем проживання дітей (постанова Кабінету Міністрів України від 26 жовтня 2016 р. № 753 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 23 квітня 2003 р. № 585» (далі – Постанова).

Разом з тим, у Постанові не йдеться про згортання мережі спеціальних освітніх закладів для дітей з інтелектуальними порушеннями, порушеннями зору, слуху, опорно-рухового апарату, тяжкими порушеннями мовлення. Проте, в контексті зазначеного, керівникам спеціальних освітніх закладів слід всіляко сприяти перебуванню учнів у сім'ї. Особливо це стосується учнів, які проживають у населеному пункті, де розміщений спеціальний освітній заклад, або у передмісті.

Особливу увагу в 2018–2019 навчальному році необхідно звертати на виконання наступних пунктів:

3.5.8. Положення про спеціальну загальноосвітню школу (школу-інтернат) (наказ МОН України від 15.09.2008 [№ 852](#)), де зазначено, що учні (вихованці) із затримкою психічного розвитку, які навчаються у 1–4 класах, у міру відновлення здоров'я, досягнення стабільних успіхів у навчанні переводяться до загальноосвітньої школи за висновком інклюзивно-ресурсного центру.

3.9. «У разі відновлення здоров'я учні (вихованці) спеціальної школи (школи-інтернату) за висновком відповідного інклюзивно-ресурсного центру переводяться до іншого ЗЗСО за місцем проживання дитини чи за вибором батьків (осіб, які їх замінюють)».

Сучасні підходи до освітнього процесу учнів з особливими освітніми потребами розкриті у листі МОН від 10.01.2017 № 1/9-2.

Додатково роз'яснюємо про обов'язковість реформування окремих класів для дітей із затримкою психічного розвитку (далі – ЗПР) у школах-інтернатах різних типів (загальноосвітніх, санаторних, спеціальних (за нозологіями), а також у навчально-виховних комплексах, навчально-реабілітаційних центрах.

На засадах демократизації постановою Кабінету Міністрів України від 27 вересня 2016 р. за № 671 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України» приведено у відповідність до державного зразка документ про отриману освіту дітей з інтелектуальними порушеннями. Зокрема встановлено, що учням з інтелектуальними порушеннями видається свідоцтво про базову загальну середню освіту за спеціальною програмою. Учням з інтелектуальними порушеннями помірною ступеня видається довідка про закінчення повного курсу навчання за спеціальною програмою.

Відповідно лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 02.04.2012 [№ 1/9-245](#) «Щодо одержання документа про освіту учнями з особливими потребами загальноосвітніх навчальних закладів» втратив чинність.

Звертаємо увагу на порядок видання документа про освіту випускникам спеціальних навчальних закладів для дітей з інтелектуальними порушеннями: якщо учень випускається після 9 класу і не продовжуватиме навчання у 10 класі з поглибленим професійно-трудовим навчанням, йому видається документ встановленого зразка про закінчення школи; якщо учень продовжуватиме навчання у 10 класі спеціальної школи (школи-інтернату) для дітей з інтелектуальними порушеннями, йому видається відповідний документ про освіту після 10 класу.

Наголошуємо, що видання випускникам спеціальної школи (школи-інтернату) для дітей з інтелектуальними порушеннями документа про освіту двічі – після закінчення 9 класу та після закінчення 10 класу – недопустимо та несе додаткові невиправдані фінансові витрати.

Інформуємо, що лабораторією олігофренопедагогіки Інституту спеціальної педагогіки Національної академії педагогічних наук України розроблено проект критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів з інтелектуальними порушеннями. У даний час зазначений проект розміщений

на веб-сайті Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» Міністерства освіти і науки України для громадського обговорення.

Звертаємо також увагу на відповідальність органів управління освітою щодо вчасного замовлення спеціальних підручників для дітей з особливими освітніми потребами (за нозологіями), які навчаються в інклюзивних класах ЗЗСО або за індивідуальною формою.

Наголошуємо на обов'язковості вчасного замовлення підручників, видрукованих шрифтом Брайля для сліпих учнів, не залежно від місця та форми їх навчання. Зокрема йдеться про підручники шрифтом Брайля для сліпих учнів, які навчаються у спеціальних, інклюзивних класах ЗЗСО, у класах спеціальних загальноосвітніх шкіл-інтернатів для дітей зі зниженим зором, за індивідуальною формою. При цьому обов'язковим є забезпечення освітніх закладів для дітей з порушеннями зору керівниками та вчителями з тифлопедагогічною освітою та володіння шрифтом Брайля педагогами, які навчають сліпих дітей.

Відповідно до наказу МОН від 1.02.1918 № 90 «Про внесення змін до наказу МОН від 6 грудня 2010 року №1205» з метою упорядкування Типових штатних нормативів ЗЗСО у зв'язку з організацією інклюзивного навчання у школах, де запроваджене інклюзивне навчання, для роботи з учнями з особливими освітніми потребами вводиться посада асистента вчителя з розрахунку одна ставка на клас, у якому навчаються такі діти з 25 годинним тижневим навантаженням.

Відповідно до постанови КМУ від 14.02.2018 № 72 «Про встановлення розміру доплати за окремі види педагогічної діяльності» встановлюється доплата за роботу в інклюзивних класах (групах) у закладах дошкільної загальної середньої позашкільної професійної (професійно-технічної) та вищої освіти — у граничному розмірі 20 відсотків.

Зазначена доплата встановлюється педагогічним працівникам та помічникам вихователів тільки за години роботи в цих класах (групах).

Відповідно до запитань з регіонів щодо робочого дня вчителя-дефектолога (педагогічного працівника) роз'яснюємо.

Пунктом 64 Інструкції про порядок обчислення заробітної плати працівників освіти, затвердженої наказом Міністерства освіти України від 15.04.93 р. № 102, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 27 травня 1993 року за № 56 (зі змінами) встановлено, що ставки заробітної плати (посадові оклади) вчителів виплачуються за 3 години педагогічної (викладацької) роботи на день (18 годин на тиждень відповідно).

З огляду на зазначене, вчитель-дефектолог повинен виконувати свою роботу (розвиток слухо-мовного сприймання, розвиток мовлення, корекція порушень розвитку тощо) не менше 18 год. на тиждень.

Разом з тим, Кодексом законів України про працю встановлено 40-годинний п'ятиденний робочий тиждень з двома вихідними днями. Тому педагогічні працівники мають достатньо робочого часу для повного виконання своїх посадових обов'язків, зумовлених особливостями учнівських контингентів та функціонуванням освітнього закладу.

Звертаємо увагу, що з липня 2017 року набрав чинності наказ Міністерства освіти і науки України від 24.04.2017 № 635 «Про внесення змін до Положення про індивідуальну форму навчання в загальноосвітніх навчальних закладах», зареєстрований в Міністерстві юстиції України 19 травня 2017 р. за № 645/30513.

Зокрема у пункті 2 цього Положення зазначено, що термін «індивідуальна форма навчання» вживається у такому значенні: це «спосіб організації навчальної діяльності, який регулюється певним, наперед визначеним розпорядком, забезпечується педагогічними працівниками та організовується для забезпечення права громадян на здобуття повної загальної середньої освіти».

З огляду на непоодинокі бажання батьків організувати навчання дітей за індивідуальною формою на базі ЗЗСО, просимо керівників таких закладів дотримуватися відповідних організаційно-правових засад із забезпеченням охоронного режиму відповідно до стану здоров'я кожного учня з особливими освітніми потребами та рекомендацій лікарів.

Надзвичайно актуальним є питання фахової компетентності педагогічних працівників. У даний час фактично немає ЗЗСО, де не вчилися б діти з особливими освітніми потребами – у спеціальному чи інклюзивному класі або просто у складі учнів звичайного класу. Тому важливо, щоб педагогічні працівники володіли основами знань і методик роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. Відповідно розділ «Основи інклюзивної освіти» має бути обов'язковою складовою навчальних програм для слухачів курсів підвищення кваліфікації на базі обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти.

Важливим є постійне оновлення фахових знань керівників та педпрацівників як загальноосвітніх, так і спеціальних освітніх закладів про інноваційні шляхи розвитку освіти у сучасний період, про форми і методи роботи з дітьми з особливими потребами з урахуванням напрацьованих науково-методологічних засад. Особливо йдеться про забезпечення права на освіту дітей з аутизмом, інтелектуальними порушеннями, у тому числі помірною ступеня, та інших категорій, створення умов для їх навчання в умовах інклюзії.

Надзвичайно важливим є проведення консультативно-роз'яснювальної роботи щодо сучасної освітньої політики з керівниками, педагогічними працівниками ЗЗСО різних типів, батьківською громадськістю, а також співпраця з громадськими організаціями, батьками.

Наголошуємо також на тому, що участь батьків та родини в освітньо-реабілітаційному процесі обов'язкова та є необхідною умовою ефективності навчання і реабілітації дитини з особливими потребами.

Це дуже тривала, копітка, системна робота, але без цього у нас не буде співпраці, взаєморозуміння, формування нового світогляду, а, найголовніше – не буде належних результатів щодо освіти, реабілітації та інтеграції в соціум дітей з інвалідністю та дітей з особливими потребами в цілому.